

Menas Literatūra Mokslas

2005 LIEPOS 2 d.

DRAUGO ŠEŠTADIENINIS PRIEDAS

Nr. 129 (27)

Lietuvai siekiant nepriklausomybės

DR. JUOZAS MEŠKAUSKAS

Pergyvenus tris Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo datas ir penkis Lietuvos okupacijos periodus

XX amžius buvo turtingas labai dideliais ir įdomiais įvykiais. Tame amžiuje įvyko du pasauliniai karai. Įsisteigė ir išsiplėtė komunizmas bei nacionalsocializmas. Ir abi sistemos sugriuvo. Buvo suskaldytas atomas, pagaminta ir panaudota atominė bomba. Pagamintas kompiuteris ir mobilus telefonas.

Lietuvos istorijoje įvyko trys Lietuvos nepriklausomos valstybės atkūrimai: 1918 m. vasario 16 d., 1941 m. birželio 23 d. ir 1990 m. kovo 11 d. Kiekvienas tas įvykis kiekvieno Lietuvos piliečio buvo pergyventas. Kiekvienas tas įvykis įvyko skirtingomis aplinkybėmis ir sąlygomis, buvo tautos įvairiai sutiktas ir išgyventas.

1918 m. vasario 16 d. Lietuvos pasiskelbimą nepriklausoma valstybe išgyvenau būdamas 12 m. amžiaus. Tai įvyko baigiantis Pirmajam pasauliniam karui ir Lietuvai dar esant vokiečių okupacijoje. Vokiečiai iš Lietuvos traukėsi, o Lietuvą stengėsi okupuoti besikurianti komunistinė Rusija, ir nemažą rytinę Lietuvos dalį jau buvo užėmusi. Lietuvą paskelbus nepriklausoma demokratine valstybe, ne visi piliečiai iš karto tai sužinojo.

Aš šitą įvykį sutikau taip. Atsimenu, kad buvo penktadienis, po pietų. Apie 4–5 valandą, mūsų kaime atsirado bolševikų kariuomenės apie 20 raitų karių. Jie išsiskirstė po kaimą tarp gyventojų, nubalnojo arklius ir pasiruošė nakvoti. Naktį apie 11 val. visi vėl susėdo ant arklių ir išėjo iš kaimo. Rytą dieną aš tėvo buvau išsiųstas akėti žemės ir apie 10 val. parvykau pusrytiui, apie 11 val. per mūsų kaimą praėjo Lietuvos kariuomenės dalinys. Jų buvo raitų, važiuotų ir pėsčių, turbūt iš viso apie 100 žmonių. Tik ką praėjus tam daliniui, dar atsirado rusų Lietuvos karių, vedinas rusų kareivį. Jis paprašė mano tėvo pasotės. Tėvas pakinkė arklį ir vežimą ir liepė man juos pavežti. Lietuvius kareivius pasakė, kad, pavijus praėjusį dalinį, aš galėsiu grįžti namo. Mes tą dalinį pavijome už kokių 5 km, bet tas kareivius už belaisviu rusu iš mano ratų neišlipo ir manęs atgal nepaleido. Taip vyko toliau dar kokių 12 km. Utenos kryptimi, iki Vyžonų miestelio ir dvaro. Kariuomenės dalinys apsiėjo dvaru nakvoti, bet aš taip ir nebuvau paleistas grįžti.

Rytojaus diena, sekmadienis, gražus oras, girdėti šaudymais, matyti, dalinį kareivius susidūrė su bolševikų daliniais. Aš, sutikęs Lietuvos karininką, sakau: „Drauge karininke, mane paleiskite, aš noriu važiuoti namo“. Karininkas man sako: „Nevadink manęs draugu, kreipkis į mane tamsta.“ Nors bolševikų užimta Lietuvos rytinė dalis buvo labai trumpą laiką, bet komunistų buvo įsakyta gyventojams nenaudoti žodžio „ponas“, o naudoti žodį

„draugas“. Lietuvos karininkas į mano prašymą neatkreipė dėmesio ir aš nebuvau paleistas. Kitą dieną, tai buvo pirmadienis, mano tėvas atsiuntė tarną manęs ieškoti. Tarnas, atėjęs apie 16 km, mane surado, iš to Lietuvos kariuomenės dalinio išvadavo ir mes parvažiavome namo. Taip aš „dalyvavau“ nepriklausomos Lietuvos atkūrimo kovose.

Toliau vidurinė mokykla, gimnazija, studijos universiteto Medicinos fakultete, doktorantas, darbas universitete Vidaus ligų klinikoje. Pradžioje dirbau klinikoje asistentu, vėliau docentu ir dar vėliau – profesoriumi.

Lietuva progresavo ekonomikoje ir moksle tebetinai greitai. Lietuvos piliečiai visose srityse dirbo su entuziazmu ir pasiryžimu. Lenkai okupavo Lietuvos sostinę Vilnių. Lietuva išgyveno tris ultimatus: vokiečių dėl Klaipėdos krašto, lenkų dėl Vilniaus krašto. Tas lenkų ultimatus yra sunkiai suprantamas, keistas. Lietuva dėl okupuoto Vilniaus krašto su Lenkija nenorėjo turėti jokių santykių. Lenkai, ne tik turėdami okupuotą Vilniaus kraštą, bet jie norėjo taip pat, kad Lietuva su jais draugautų ir turėtų draugiškus ekonominius, kultūrinius bei diplomatinis santykius. Ir jie tai išreiškė savo ultimatu. Paskutinis ultimatus buvo 1940 birželio 14 d., kuriuo Sovietų sąjunga 1940 m. birželio 15 d. okupavo Lietuvą.

Tuometiniai įvykiai Europoje

Tuo metu Europoje vyko ypatingi įvykiai – stiprėjo komunizmas, Vakaruose ryškėjo ir plėtėsi nacizmas. Didžiosios valstybės kaip Rusija, Vokietija, Italija, buvo valdomos diktatorių. Nuo senesnių laikų Vakarai stengėsi plėsti ir Rytus. Rytai plėtėsi ir Vakarais. Vakaruose tą procesą pradėjo imperatoriai, Rytuose – carai. Tuos procesus tęsė ir stengėsi plėsti toliau komunizmas bei nacizmas. 1939 m. balandžio 23 d. vokiečiai ir rusai pasirašė Molotovo–Ribbentrop sutartį pasidalindami Europą sferomis. Lietuva teko rusų sferai. Pagal tą pasidalinimą dalis Lietuvos dar buvo priskirta Vokietijai, tačiau praktiškai tą dalį paėmė rusai ir už tai vokiečiams sumokėjo 7 milijonus 500 tūkstančių aukso rublių, kitaip sakant, vokiečiai dalį Lietuvos pardavė rusams.

Kaip tokie niekšiški, faktiškai kriminališki įvykiai gali įvykti, sunku įsivaizduoti. 1941 m. sausio 10 d. vokiečiai su rusais padarė sienų sutartį. Taip diktatoriai tarp savęs dalinosi Europą, darė sutartis, kartu galvojo ir ruošėsi, kaip vienas kitą sunaikinti. Hitleris aiškiai ir stipriai ruošėsi sunaikinti Sovietų Sąjungą, o Stalinas kariaujančią Vokietiją šelpė ža-

Prof. Juozas Meškauskas Vilniuje 1995 m. birželio mėnesį.

Algimanto Žižiūno nuotr.

liavomis ir laukė, kol kariaujančios šalys nusils, o jis komunistų išplės visoje Europoje.

1940 m. birželio 15 d. rusai okupavo Lietuvą ir prasidėjo areštai, žmonių išvežimai į Rusiją. Maskva vykdė anksčiau savo nusistatytus planus. Liepos 14 d. neva išrinko seimo narius, bet tai buvo komunistų ar jiems palankių žmonių suėjimas, kurie, susirinkę valstybės teatre, pradėjo Lietuvos aneksiją ir ją baigė atstovų nuvykimu į Kremlį liepos 21 d.

Po to prasidėjo tikra Lietuvos sovietizacija, neva ministerijos, bet iš tikrųjų komunistų komisarai paprastai posėdžiaudavo naktimis ir savo sprendimus pranešdavo žmonėms iš ryto. Taip Lietuvos gyventojai rytą girdi, kad visi privatūs ar įstaigų namai nacionalizuojami. Kitą rytą girdi, kad visos industrinės įmonės nacionalizuojamos. Vėliau vėl girdi, kad bankai ir privačios sąskaitos nacionalizuojamos. Dar vėliau kurį nors rytą girdima, kad visos organizacijos, išskyrus komunistų, uždarnos ir jų turtas nusavinamas. Ir taip po trumpo laiko Lietuvos gyventojas pajuto nebeturįs nieko, nebeprisklausą jokiai organizacijai, praradę visas teises ir laisves. Areštai, sodinimas į kalėjimus, atleidimai iš darbo vyko ir toliau. Tai yra jau daugelyje straipsnių ir knygų aprašyta.

Man neteko skaityti, kaip buvo paliesta švietimo sritis, tad aš čia noriu tą trumpai pažymėti. Švietimo komisaras tuoj pat pakeitė beveik visus gimnazijų direktorius, atleido kapelionus, atleido ar pakeitė ryškesnius dešimtosios pusės mokytojus. Visose mokyklose įvedė marksizmo ir leninizmo pamokas.

Pasikeitimai

Aukštosios mokyklos taip pat buvo iš pagrindų pertvarkytos. Universitetų rektoriai ir fakultetų dekanai buvo pakeisti. Teologijos-filosofijos fakultetas Vytauto Didžiojo universitete buvo uždarytas 1940 m. liepos

16 d. Vytauto Didžiojo universiteto vardas buvo pakeistas ir pavadintas Kauno universitetu. Universiteto statusas buvo atliktas patologijos instituto teisės apribotos. Pvz., buvusių Teologijos fakulteto studentų perėjimo sąlygas į kitus fakultetus pasiėmė tvarkyti Švietimo komisaras.

Švietimo komisaras pasiliko naujų katedrų steigimo ir vyresniojo mokslo personalo parinkimo teisę. Apie kokią nors universiteto autonomiją nebuvo nė kalbos. Universitetas negalėjo tvarkyti ir dirbti pagal savo statutą ir fakultetai pagal savo reikalavimus, bet dirbo pagal švietimo komisaro bei kitų komunistų institucijų įsakymus ar patvarkymus. Medicinos fakultetui iš miestų ar provincijos buvo išrinkti komunistiškai nusistatę bei stipriai kairiojo sparno gydytojai ir paskirti asistentais, ordinatoriais ar kitais titulais.

1940 m. rudenį, pačioje mokslo metų pradžioje, buvo pareikalauta ir mokslo planus įvesti marksizmo ir leninizmo kursą. Marksizmo ir leninizmo kursas Medicinos fakultete turėjo tiek pat valandų, kiek anatomijos ar fiziologijos kursai.

Tuoju pat buvo norima perauklėti universiteto, ligoninių bei klinikų personalą. Tuo tikslu buvo ruošiamos savaitinės politinio švietimo paskaitos, kurias skaitydavo partijos nariai ar kandidatai. Pvz., Vidaus ligų klinikoje seserims, gydytojams ir profesoriams politinio švietimo paskaitas skaitė, praktiškai atliekantis, tik ką baigęs Medicinos fakultetą, žydų tautybės gydytojas.

Universiteto profesoriams buvo suruošti dialektinio materializmo kursai, kuriuos visas universiteto personalas turėjo lankyti.

Iš pat pradžios buvo norima universitetą panaikinti ir fakultetus padaryti atskirais, nepriklausomais vienetais, institutais ar kolegijomis vadinamais. Bet, universiteto personalui griežtai pasipriešinusi, buvo laikinai nuo tos reformos susi-

laikyta. Tačiau visą laiką buvo jaučiama tendencija universitetą išardyti. Universiteto personalas nepasitikėjo komunistais, o komunistai – personalu. Nepasitikejo ne tik administraciniame darbe, bet ir profesiniame. Pvz., komunistų partijos centro komiteto nariui J. Gruodžiui Vidaus ligų klinikoje mirus plaučių ir smegenų abscesais, 1941 m. vasario 27 d. buvo atliktas patologijos instituto personalo lavono skrodimas ir kliniška diagnozė skrodimo duomenimis buvo patvirtinta. Partija vis dėlto nepasitikėjo, iškvietė tris NKVD rusus gydytojus, klinikų vicedirektorių, Vidaus ligų klinikos atstovą J. Meškauską ir antrą kartą darė lavono skrodimą.

Buvo vidurnaktis. Rusai gydytojai, skrodami kaukolę, ją apžiūrėjo prieš šviesą, ar nėra kokių nors dūrimų, ar sužeidimų, atseit, sabotažo. Skrodimo duomenys parodė tą patį, kas jiems anksčiau buvo pasakyta. Pasirašius lavono skrodimo protokolą, paryčiui buvo išsiskirstyta.

Taip nepasitikėjimas, gyvenimo ardyimas ir įtampa tęsėsi toliau. Lietuvos gyventojų išvežimas 1941 m. birželio 14–15 d. buvo visų įvykių kulminacija. Buvo išvežami vyrai, moterys, jauni, seni, vaikai. Jie buvo talpinami į gyvulinius vagonus be jokių sanitarinių priemonių ir vežami į nežinią. Vėliau pasiųsti į Sibirą. Iš viso, kaip paaiškėjo, išvežta 35,000 žmonių. Po to tautos gyventojai buvo tiek įtempti, kad bijojo nakvoti namuose, būti gatvėje ar eiti į tarnybą.

Prasidėjo tautos genocidas ir rezistencija

Lietuvą okupavus ir prijungus prie Sovietų sąjungos, prasidėjus areštams, be jokio teismo sodinant žmones į kalėjimą ar vežant į Rusijos kalėjimus, atleidžiant be jokios priežasties iš darbo, atimant turtą, Lietuvos gyventojai pasijuto aboliučiai nesaugūs ir beteisiai.

Studentijoje ir apskritai Lietuvos inteligentijoje iš lėto prasidėjo rezistencija. Studentija ir Lietuvos patriotai pradėjo jungtis į mažas grupes ir pasikalbėti bei diskutuoti Lietuvos ateities problemas. Taip palaipsniui daugėjo mažų grupelių skaičius ir pradėjo jų atsirasti pradžioje didesniuose miestuose ar miesteliuose, vėliau net ir kaimuose. Taip gimė Lietuvos Aktyvistų frontas. Ryškesnė Lietuvos Aktyvistų fronto organizacija prasidėjo 1940 m. rudenį. Lietuvą okupavus, eilė žmonių pasijutę nesaugiai tėvynėje, sugebėjo pasitraukti į Vokietiją. Dauguma jų susispietė Berlyne ir jau oficialiai, maždaug tuo pačiu metu, kaip ir Lietuvoje, susiorganizavo į Lietuvos Aktyvistų frontą. Lietuvos aktyvistai ir aktyvistai Vokietijoje palaikė tarp savęs ryšį. Tas ryšys buvo, be abejo, labai slaptas. Taip prisiartinta prie 1941 m. birželio 22 d., t.y. nacionalsocialistinės Vokietijos ir komunistinės Sovietų Sąjungos karo.

Sovietų – vokiečių karo pradžia

Sovietų Sąjungos komunistų partijos nariams ir Sovietų armijai nespėjus iš Lietuvos išsitraukti, birželio 23 d., 9:30 v. iš ryto, per Kauno radiją Lietuvos Aktyvistų frontas pasiskelbė sukilimą ir pranešė Lietuvos vyriausybę.

Vyriausybė buvo pradėta sudaryti mano kabinete apie balandžio mėn. Pas mane uždavė Juozas Ambrazevičius, Adolfas Damušis, Zenonas Ivinskis, Pranas Padalis, Vladas Vilimas, iš Vilniaus atvažiuodavo Ks. Vencius ir kt. Jie pas mane, kaip pas gydytoją, į kabinėtą užeidami jausdavosi saugiau negu kur nors kitur. Taip buvo pradėta sudaryti vyriausybę. Sąrašas, be abejo, keitėsi, nes žmonės buvo areštuojami. Paskutinė vyriausybės sudėtis buvo sudaryta birželio 22 d. ir visuomenei sukilimo metu paskelbta birželio 23 d. Tai iš tikrųjų revoliucijos metu sudarytoji vyriausybė. Ji pasivadino Laikinąja Lietuvos vyriausybe, nes tikėjosi, susidarant sąlygoms, suorganizuoti pastovią vyriausybę.

Laikinoji Lietuvos vyriausybė

Lietuvos gyvenimas visose srityse buvo suardytas ir sutrikęs. Nepriklausomos Lietuvos įstatymai, taisyklės ir statutai buvo komunistų panaikinti ir įvesti komunistiniai-sovietiniai. Namai, žemė, įmonės, įstaigos, bankuose sąskaitos ir kt. dalykai buvo nacionalizuoti. Laikinoji Lietuvos vyriausybė stengėsi, kaip galima greičiau, atstatyti pakrikusį gyvenimą, pašalinti okupacijos pėdsakus ir patvarkyti taip, kad vokiečiams būtų kuo mažiauai progtų kištis į Lietuvos gyvenimą.

Laikinosios vyriausybės nariai buvo dideli idealistai, Lietuvos patriotai, gerai pasiruošę specialistai ir dirbo labai intensyviai. Posėdžius kartais turėdavo du kartus per dieną. Laikinosios vyriausybės Švieti-

mo ministras prof. Juozas Ambrazevičius grąžino Kauno universitetui buvusį Vytauto Didžiojo vardą ir buvusį universiteto statutą. Komunistinės vyriausybės paskirti universiteto rektorius bei fakultetų dekanai buvo atleisti ir paskirti nauji. Universiteto rektorius prof. A. Purėną pakeitė prof. J. Gravrogas, Medicinos fakulteto dekaną prof. J. Šopauską pakeitė prof. J. Meškauskas.

Iš visų fakultetų buvo atleisti bolševikmečių aktyviai pasireiškę personalo nariai. Atleidimo pagrindas buvo jų veikla ir bolševikmečio metu jų užpildytos anketos. Vokiečių okupacinei valdžiai nuolat trukdžius ir sudarius neįmanomas sąlygas dirbti, 1941 m. rugpjūčio 5 d. Laikinosios Lietuvos vyriausybės veikimas buvo sustabdytas. Laikinosios vyriausybės narių, ministrų vietoje buvo vokiečių paskirti vadinamieji tarėjai. Keturi ministrai pasiliko tarėjais. Švietimo tarėju buvo paskirtas dr. Pr. Germantas, vėliau Stutthof koncentracijos kalnys ir ten miręs.

Pastangos uždaryti universitetus

Vokiečiai kariaudami... su prancūzais ir anglais, ir pradėjęs karą su rusais, pritrūko kariškiams darbams jaunimo. Jie pradėjo reikalauti ir jungti Lietuvos jaunimą į kariškus reikalus. Vasaros pabaigoje 1941 m. buvo gautas iš vokiečių įsakymas universitetą uždaryti, motyvuojant tuo, kad jaunimas turis įsijungti kovai su bolševizmu ir, tik karą laimėjus, galėsias studijuoti. Vyko intensyvos diskusijos tarp universiteto administracijos, Švietimo tarėjo ir vokiečių.

Aukštųjų mokyklų padėčiai esant neišvengiamai, lietuvių visuomenės grupės pradėjo rašyti Švietimo tarėjui dr. Pr. Germantui ir pirmajam generaliniam tarėjui P. Kubilionui raštus ir peticijas, reikalaujamas aukštųjų mokyklų veikimo. Kauno ir Vilniaus universitetų studentai rinko parašus. Vytauto Didžiojo universiteto studentų atstovybė Kaune universiteto rektoriui 1942 m. birželio 16 d. įteikė 650 lapų su 43,216 parašų peticiją.

1942 m. birželio 11 d. Vilniaus universiteto studentų atstovybė įteikė Vilniaus universiteto rektoriui 284 prašymus su 30,260 parašų ir prašė juos perduoti pirmajam generaliniam tarėjui.

Vytauto Didžiojo universiteto ir Vilniaus universiteto rektoriai peticijas persiuntė pirmajam generaliniam tarėjui ir lydraštįje įrašė:

Nukelta į 2 psl.

TURINYS

Lietuvai siekiant nepriklausomybės.

Netekome dail. Antano Tamošaičio.

Turtai pranykę, o darbai likę. Imigranto dalis.

Leidiniai.

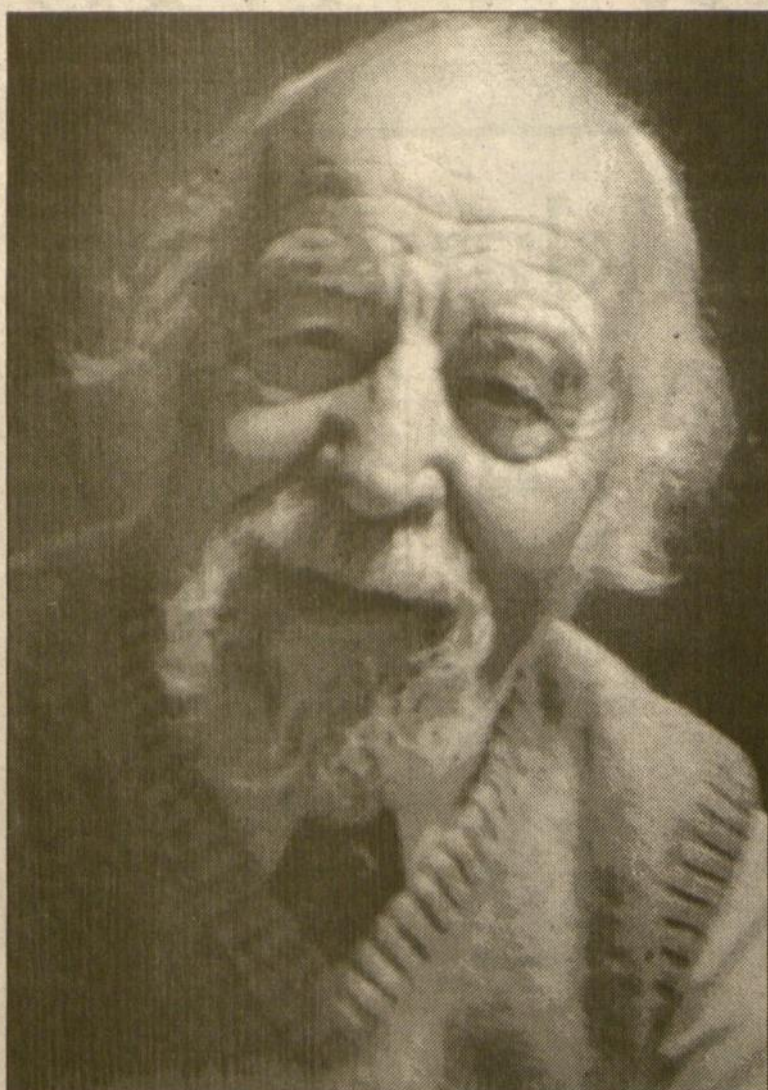
Netekome lietuvių dailės patriacho

LIJANA ŠATAVIČIŪTĖ

Birželio 25 dieną užgeso vyriausio Lietuvos dailininko, lietuvių tekstilės patriacho, ne-nuilstančio liaudies meno tyrinėtojo, Vilniaus dailės akademijos garbės profesoriaus Antano Tamošaitis gyvybė. Dailininkas savo saulėlydį sutiko Vilniuje, kur gyvenė nuo 2000 m. po daugiau nei 50 metų praleistų emigracijoje.

A. Tamošaitis pragyveno ilgą ir įdomų gyvenimą. Jis gimė 1906 m. vasario 15 d. Šakių apskrityje Barzdų kaime pasiturinčio ūkininko šeimoje. Mokėsi Šakių „Žiburio“ gimnazijoje. 1923–1929 m. studijavo Kauno meno mokykloje, kurioje baigė grafikos specialybę. Dar studijuodamas mokytojo įvairiose vidurinėse ir aukštesniose mokyklose. 1929–1933 m. dėstė Kauno meno mokykloje, 1932–1940 m. – Lietuvos žemės ūkio akademijoje Dotnuvoje.

Priekario Lietuvoje A. Tamošaitis gilino tautinių drabužių ir etnografijos tyrinėjimus – pirmasis Lietuvoje sušakstė drabužius pagal etnografinės apylinkės. 1934 m. Ažuolų Būdoje (Marijampolės aps.) kartu su žmona Anastazija Mazeikaite-Tamošaitiene (1910–1991) atidarė privačią audimo studiją, kurioje buvo audžiami kilimai pagal dailininko projektus. 1935 m. Kaune, Vytauto Didžiojo kultūros muziejuje, dailininkas surengė pirmąją kilimų parodą nepriklausomoje Lietuvoje. Be A.

Dail. Antanas Tamošaitis (1906.02.15–2005.06.25).

Vytauto Maželio nuotrauka.

Tamošaitis kilimų neapsiėjo nė vienas svarbesnis lietuvių pasirodymas tarptautinėje arenoje. Jis savo kilimais garsino Lietuvos vardą pasaulinėse parodose (1937 m. Paryžiuje ir 1939 m. Niujorke) bei 1938 m. Pirmojoje tarptautinėje amatų parodoje

Berlyne, pelnydamas aukščiausius apdovanojimus. Dirbdamas Žemės ūkio rūmuose Kaune, A. Tamošaitis išleido iki šiol vertės nepraradusias 8 *Sodžiaus meno* serijos knygas (1931–1939), parašė leidinius *Audimas* (1933), *Austiniai kilimai*

(1935), *Staltiesės* (1935).

1940–1942 m. A. Tamošaitis dėstė Vilniaus dailės akademijoje, vadovavo Pedagogikos katedrai. 1942–1944 m. buvo Kauno meno mokyklos Dekoratyvinių audinių studijos vedėjas. 1944 m. pasitraukęs iš Lietuvos, dailininkas nenutraukė ryšių su liaudies kultūra ir dailė. Jam, kaip ir kitiems priverstinai tėvynę palikusiems kultūros veikėjams, nebuvo lemta gyventi vakarykštę dieną, reikėjo žvelgti į priekį, derintis prie naujų gyvenimo sąlygų. Tas naujas biografinis tarpsnis nebuvo lengvas, tačiau ne mažiau prasmingas už tėvynėje nugyventus metus.

A. Tamošaitis asmenybė brendė kartu su išbandymais, tekusiais jam, lietuvių emigrantui, skatinantis kelią ir siekiant įsitvirtinti svetimose kraštuose. Palikus tėvynę karui baigiantis, buvo svarbu nepasimesti tarp kitų tautų, pabrėžti tautinį išskirtinumą. Net ir sunkiausiais metais, gyvendamas baigiantis karui Salzburg, pokariu – Glasenbach, Freiburg, vėliau Kanadoje – Montreal ir Kingston, jis nenutraukė meninės veiklos, bet atvirkščiai, tobulėjo, brendė kaip savito talento dailininkas, kūręs kilimų ir gobelenų projektus, tapybos ir grafikos darbus. Toliau tyrinėjo liaudies meną, audė, tapė, kartu su žmona rašė knygas anglų kalba apie lietuvių tautodailę.

Veiklusis A. Tamošaitis nesėdėjo sudėjęs rankų, ėmėsi lietuvių liaudies tradicijų popu-

liarinio išievių tarpe. Liaudišku stiliumi įrengta Tamošaitių sodyba Kingston (Ontario provincija) ne vieną dešimtmetį buvo tikras liaudies meno puoselėjimo centras ne tik Kanadoje, bet ir visoje Šiaurės Amerikoje. Čia buvo įkurta audimo ir dailės studija, kurioje darbavosi abu Tamošaitiai, dailininkų sodyboje nuo 1977 m. telkėsi jų iniciatyva įkurto liaudies kultūros centro – Lietuvių tautodailės instituto veikla: vasaros metu veikė įvairių sričių liaudies dailės kursai, sodyboje atidarytoje galerijoje buvo organizuojami kurasantų darbų ir pačių Tamošaitių kūrinių parodos. Ypatinomis progomis iš skrynių ir stalčių buvo ištraukiami seniausi ir vertingiausi tekstilės dirbiniai iš gausaus Tamošaitis senovinio liaudies meno rinkinio. To paties, kuris dabar saugomas Vilniuje, Tamošaitių galerijoje „Židinys“. Dailininkai neišsklaidė savo rinkinių svečiose šalyse, siekė juos grąžinti į Lietuvą.

A. Tamošaitis Kanadoje daugiau laiko skyrė kūrybai. Nuo šeštojo dešimtmečio pradėjo kurti lietuvių mitų ir padavimų įkvėptas tapybos kompozicijas, kurių ornamentai ir spalvos atkeliavo iš liaudies skrynių, žemaitiškų medžio raizinių, liaudies audinių. Sukūrė panašios stilistikos grafikos darbų, per 100 knygų ženklų. Pagal A. Tamošaitis projektus išaušti kilimai papuošė svarbius Kanados interjerus: Kingston rotušę (projektas – 1972), Pittsburg

savivaldybę (1976), Lietuvos Kankinių parapijos salę Missis-saugoje (projektas – 1978) ir Montreal rotušę (1979) ir kt. 1949–1995 m. dailininkas surengė apie 40 autorinių parodų įvairiuose Kanados ir Amerikos miestuose.

Dideliu A. Tamošaitis nuopelnu išievių laikyta knygų anglų kalba apie lietuvių liaudies meną leidyba. Kanadoje

pasirodė Tamošaitis knygos *Lithuanian National Costume* (Lietuvių liaudies kostiumas, 1979) ir *Lithuanian Sashes* (Lietuvių juostos, 1988), A. Tamošaitis *Lithuanian Easter Eggs* (Lietuvių margučiai, 1982) – vertingos, įrašytos į tarptautinį mokslinei leidinių katalogą ir prisidėję prie platesnio lietuviškos kultūros sklaidimo pasaulyje. Nukelta į 3 psl.

Antanas Tamošaitis. „Istrižinių ritmas“.

Lietuvai siekiant nepriklausomybės

Atkelta iš 1 psl.

„Mes tikime, kad Tamsta, įteikdamas lietuvių visuomenės prašymą vokiečių civilinei valdžiai, rasi priemonių įtikinti atitinkamas įstaigas, kad uždarymas Lietuvos universitetų ar atskirų jų fakultetų bus kenkiamas ne tik lietuvių tautai, bet ir bendrai Europos kultūrai“.

Ką pirmasis generalinis tarėjas su tomis petijomis padarė, tikrų žinių nėra. Tačiau okupacinės valdžios pareigūnai apie peticijas tikrai žinojo ir žinojo visuomenės nuotaikas.

Po poros mėnesių diskusijų ir įrodinėjimų pavyko iškovoti leidimą universitetui veikti, bet tik su jau buvusiais studentais, t.y. neleista priimti naujų. Tuoju universitetas pradėjo veikti su jau įregistruotais studentais, ir, susitarus su švietimo tarėju, buvo rasta forma priimti naujus, jų oficialiai į universitetą neįregistruojant. Vokiečiai, žinoma, tai žinojo, bet nereagavo, žiūrėjo į tai pro pirštus. Be to, Medicinos fakultetas išdrįso priimti ir registruoti į pirmą semestrą ir naujus studentus. Kitais metais ir kiti fakultetai pradėjo priiminėti naujus studentus.

Vokiečiai nesiliovė trukdyti mokslo eigos

Kai vokiečiams ėmė nesisekti kovos lauke, jie pradėjo reikalauti, kad į universitetą būtų priimami tik „Arbeitsdienst“ atlikę studentai ir kad švietimo ir universitetų vadovybės ragintų jaunimą stoti į tą „Arbeitsdienst“. Tai buvo vokiečių jaunimo organizacija, kuri atlikdavo viešuosius darbus Vokietijoje, o kartais būdavo automatiškai įjungiami ir į vokiečių kariuomenę. Pati vokiečių okupacinė valdžia tokio potvar-

kio paskelbti nedrįso. Bet 1942 m. rugpjūčio mėn. ji pareikalavo iš švietimo tarėjo dr. Pr. Germanto išleisti tokį potvarkį, kad visos aukštosios mokyklos būtų uždarytos su visomis jau minėtomis kitomis pasekmėmis. Dr. Mueller pareikalavo, kad kiekvienas senato narys pasisakytų, ar jis sutinka, kad darbo tarnyba būtų privaloma įvesta, ar ne, visi klausiamieji stengėsi taip atsakyti ir motyvus pateikti, kad nebūtų tiesiogiai pasakyta nei taip, nei ne. Paskutiniam profesoriumi pasisakius, dr. Mueller tvėrė prieš diržo pririštą ginklą ir pasakė: „Visos aukštosios mokyklos uždarytos, šioje salėje visi esą profesoriai, universitetų senato nariai areštuojami, tik švietimo tarėjas dr. Germantas esąs laisvas ir galįs eiti namo“.

Areštas ir grasinimai

Uždengtu specialiu sunkvežimiu į sunkiųjų darbų kalmę buvo nuvežti J. Zubkus, J. Meškauskas, St. Kairys, Z. Ivinskis, J. Grinius ir D. Krievickas. Žinia apie universitetų uždarymą bei senato areštą žaibo greitumu paplito po Kauną ir visą Lietuvą. Visa Lietuva sujudo ir to sujudimo išsigando net gestapas. Dr. Mueller kreipėsi į darbo tarėją dr. J. Paukštį ir iš jo išreikalavo pasirašyti potvarkį, pagal kurį abiturientai, norį studijuoti, turi atlikti darbo prievolę, ar atitinkamą viešąją tarnybą. Darbo tarėjui potvarkį pasirašius, senato nariai po savaitės kalinimo buvo vėl panašiu sunkvežimiu nuvežti pas gestapo viršininką Jager, kuris pasakė prakalbą, kad profesoriai turį suprasti reikalą, turį jungtis į „Naujosios Europos“ kūrimą ir komunizmo nugalėjimą. Pasakęs prakalbą, pa-

reiškė, kad senato nariai profesorai esą laisvi ir galį eiti namo.

Atrastas būdas potvarkį apeiti

Universiteto senatas, išnagrinėjęs darbo tarėjo išleistą potvarkį, rado būdą jam apeiti. Universitetas paskelbė, kad jis priiminės vyresnius arba jaunesnius abiturientus negu potvarkio draudžiamą amžiaus (1921–1924 m. gimimo) ir tuos, kurie pristatys pažymėjimą, kad jie dirba krašto ūkiui reikalingose įmonėse, t.y., eina viešąją tarnybą potvarkio prasme. Studentai masiškai apsirūpino darbo pažymėjimais, gautais iš savivaldybių, ūkio ir administracijos įstaigų. Tokiu būdu Vytauto Didžiojo universitetas 1942 m. rudens semestre pradėjo normaliai su pakankamu naujų studentų skaičiumi.

Tarp vokiečių okupacinės valdžios ir lietuvių visuomenės bei jos atstovų santykiai aštrėjo. Vokiečiai didino reikalavimus ir spaudimą, o iš lietuvių tautos ir jos atstovų didėjo pasipriešinimas.

Nauji areštai

Dėl to 1943 m. kovo 16–17 d. Kaune buvo suimta 16 asmenų, Vilniuje 24, Marijampolėje 5, Šiauliuose 1. Iš viso buvo areštuota 46 įvairių profesijų inteligentai, tarp kurių 4 tarėjai, 5 universiteto profesoriai, 4 gimnazijų direktoriai ir kiti. Iš Medicinos fakulteto personalo narių buvo areštuotas docentas dr. A. Starkus. Visi areštuotieji buvo išvežti į Stutthof koncentracijos stovyklą. Naktį į kovo 17 dieną vokiečių policija užėmė ir iškėlė universitetų patalpas, tarp jų ir Medicinos

fakulteto rūmus.

Keliolika dienų į rūmus buvo neleidžiama įeiti. Studentai porai savaitių išsiskirstė, o vėliau vėl susirinko ir mokomasis darbas, kad ir ne viešai, buvo tęsiamas toliau. Medicinos fakultete 1943 m. rudens semestruose ir 1944 m. pavasario semestruose studentai buvo registruojami, priimami nauji.

Kova vyko ir kitose gyvenimo srityse

Čia aprašyta kova ir pasipriešinimas vokiečių okupacijai švietimo srityje. Panaši kova vyko ir kitose gyvenimo srityse, kaip ekonominėje, teisinėje... Ta kova ir pasipriešinimas buvo galimas tik Aktyvistų fronto pasiruošimo viosoje tautoje ir paskelbto sukilimo bei Laikinosios Vyriausybės darbų dėka. Jei Laikinoji Vyriausybė būtų neatstaciusi bolševikų sujaukto gyvenimo, kova būtų buvusi neįmanoma. Nepakeistas universiteto personalas ir neatstatytas ministerijų darbas būtų neįmanomas, nes komunistų paskirti pareigūnai būtų to darbo nepradėję ir nevykdę. Čia Laikinoji Vyriausybė atliko neįsivaizduojamai milžinišką darbą. Laikinosios Vyriausybės grąžinti į ministerijas ir visas įstaigas seni pareigūnai ir naujai paskirti tęsė reikalingą darbą ir priešinosi vokiečių okupacijai. Lietuvos Aktyvistų fronto ir Laikinosios Vyriausybės idealizmas, pasišventimas bei patriotinis pasiryžimas buvo pavyzdžiai tolimiesiems darbu ir kovai už Lietuvos nepriklausomybę, laisvę. Čia taip pat susidarė partizanų būriai ir jie, aukodami savo gyvybę, tęsė darbą dar 10 metų toliau. Sukilimas ir Laikinoji Vyriausybė yra tokie istoriniai faktai, kurie

negali būti amžiais užmiršti. Yra nenusimanėlių, kurie šiuos faktus nori sumenkinti, bet faktai yra tokie dideli ir reikšmingi, kad jų sumenkinti niekas negali. Yra taip pat keliolika Laikinosios Vyriausybės juridinė teise. Šiuo klausimu juristas Mečys Mackevičius pasisako taip: „Jei pažiūrėti iš teisinio požiūrio, tai Laikinoji Vyriausybė kaip revoliucinė paskelbta visos tautos pagal teisės mokslą turi nepalyginamai daugiau pagrindo vykdyti vyriausybės funkcijas, nes ji kilusi iš revoliucijos ir egzistavo 44 dienas, turi tą konstruktyvią momentą, kad ne tik ji pati savo jėgomis dalį krašto išlaisvino, bet ir per minėtą 44 dienų laikotarpį, ji kraštui vadovavo, diktavo savo valią, kuriai kraštas pasidavė. Gi kai po 44 dienų ji buvo nušalinta, okupantas rado būtiną jos panaikinimą fiksuoti oficialiu raštu, kas yra lygu jos egzistavimo pripažinimui. Kad Laikinoji Vyriausybė savo valią kraštui diktavo ir kad okupantas negalėjo jos, t.y. Laikinosios Vyriausybės, valios apeiti, matome ir iš Teisingumo ministeriją liečiančių okupantų patvarkymų, pagal kuriuos visi Laikinosios Vyriausybės nutarimai buvo okupanto panaikinti, o kiti palikti galioje“.

Tai svarbūs Lietuvos istorijai faktai

Reikia tikėtis, kad atsiras tikrų lietuvių idealistų, patriotų, kurie šiuos faktus tinkamai įvertins, nes tai be galo svarbūs Lietuvos istoriniai faktai. Kada gyvenimas taip greitai keičiasi globalizacija, tarptautinė prekyba ir besiorientuojanti Europos Sąjunga, kuri tautos išlikimui labai daug reikiama. Lietuvių išlikimui svarbiausi yra trys faktoriai: žemė, kalba ir tautos istorija. Tautos piliečiams esant tokiems jūdiems ir atsirandant

šimtais tūkstančių kitose valstybėse, tai žemė ir kalba pasidaro nebetvirtu tautybės išlaikymui pagrindu. Tautos istoriniai faktoriai tautybei išlaikyti ateityje bus labai svarbūs.

1990 m. kovo 11 d. yra faktiškai 1941 m. birželio 23 d. atkūrimas arba pakartojimas. Kiekviena iš šių datų atsirado esant atitinkamoms sąlygoms. 1941 m. birželio 23 diena surišta su sukilimu ir Laikinoja Vyriausybe, 1990 m. kovo 11 d. surišta su Baltijos keliu, Sausio 13–ąją, Sąjūdžiu ir Vingio parko susirinkimu. Pirmąją datą išgirdę per radiją, daugelis Lietuvos tautos narių iš džiaugsmo apsišvėrė. Aš buvau išsiųstas į Birštoną patikrinti besigydančių reumatikų sveikatos. Birželio 23 d., kada buvo paskelbtas sukilimas ir paskelbta Laikinoji Vyriausybė, aš pastebėjau keletą pacientų iš džiaugsmo besišluostant ašaras. Taip ši įvyki išgyveno visa tauta ir tą įvykį su dideliu džiaugsmu priėmė. Aš sutikau ir kalbėjau su vienu čekoslovakų, kuris būdamas tuo metu Taline, pamatė Baltijos kelią ir sakė man, kad jis taip pat apsišvėrė.

Dabar mes turime tris Lietuvos nepriklausomybės paskelbimo datas ir jas minime skirtingu laiku. Kai kuriuose minėjimuose mes jas minime visas, kai kuriuose vieną ar kitą užmirštame. Visos jos yra vienodai svarbios ir istorijoje vienodai reikšmingos. Atskirai jas minint, jos ateityje gali nublankti. Man atrodo, kad minėjimą visų trijų datų reikia sujungti į vieną ir kad būtų minima vieną dieną visos trys nepriklausomybės paskelbimo datos. Silyčiau, kad būtų skelbiama „Lietuvos Nepriklausomybės datų“ minėjimas ir ta diena būtų kovo 11-oji. Turėtų būti iš trijų paskelbimo deklaracijų parašyta viena, bet paminėtos visos trys.

Turtai pranyks, o darbai liks

AUDRONĖ V. ŠKIUDAITĖ

Dailininkė Magdalena Birutė Stankūnaitė-Stankūnienė Lietuvoje vieši kiekvienais metais. Ji čia laukiama ir pati turi begales reikalų – kaip menininkė, globėja ir kaip mecenatė. Šiemet jos vasaros kelionės tikslų buvo keletas – bent penkiose įvairių regionų muziejuose esantys jos darbai buvo susumuoti atskiruose kataloguose ir ji buvo pakviesta dalyvauti tų katalogų pristatymuose. Birželio 9 d. Lietuvos dailės muziejus ir Paveikslų galerija buvo surengusi Vilniaus kultūros visuomenės susitikimą su šia menininke ir mecenate ir čia buvo pristatyti visi M. B. Stankūnaitės-Stankūnienės kūrinių katalogai. Viešnia lankėsi Marijampolėje, kur baigiamas statyti kultūros centras, ir M. Stankūnienė aukoja 100,000 litų įrengti čia dailės galeriją. Suvalkija – jos gimtasis ir numylėtas kraštas ir ji tam kraštui negailėdama aukoja ir dvasines, ir materialines gėrybes. Birželio 14 d., Juodojo kaspino ir gedulo dieną, viešnia taip pat dalyvavo Vilniuje, Radvilų rūmuose parodos-konkurso „Lietuva kelyje“ atidaryme. Paroda – konkursas skirtas Lietuvos nepriklausomybės 15-mečiui, ji surengė Dailės muziejus ir Čikagoje veikiantį Čiurlionio galeriją (ilgametis prezidentas Domas Adomaitis).

Su Magdalena Stankūnienė susipažino visa Lietuva

Dailės galerijoje Vilniuje birželio 9 d. buvo proga susipažinti su visais penkiais M. B. Stankūnienės dailės kūrinių, dovanotų Lietuvos krašto muziejams, katalogais. Didžiausia dailininkės darbų kolekcija skirta giminėms – Vilkaviškio muziejui (katalogą rengė žurnalistas Aldona Žemaitytė), kur veikia ir nuolatine dailininkės padovanotų vertingų muziejinių eksponatų paroda; Plungės Žemaičių muziejui ir Biržų krašto „Sėlos“ muziejui (katalogus rengė dailėtyrininkė Ingrida Korsakaitė); Rietavo Oginskų kultūros istorijos muziejui ir Molėtų krašto muziejui (katalogus rengė žurnalistas Gražina Mareckaitė). Menininkės darbai atskiriems muziejams atrinkti taip, kad atspindėtų jos

kūrybos esmę. Ankstyviausio kūrybos periodo darbai teko Žemaičių muziejui – tai penkiasdešimt spalvintų medžio raizinių iš ciklo „Metų laikai“, „Lietuvos kaimo moters darbai“, „Išpūdziai iš kelionių“ ir dvidešimt penkių batikos darbų ciklas „Tolima žemė“.

Žemaičių muziejus, įsikūręs kunigaikščių Oginskų rūmuose, garsiuose savo kultūrine praeitimi, turi didelę išveivijos dailininkų, kilusių iš Žemaitijos, kūrinių kolekciją. Čia saugomi J. Bagdono, A. Galdiko, V. Igno, J. Paukštienės, K. Varnelio, L. Pabedinsko, T. Valiaus ir kitų dailininkų kūrinių, bet žemaičių būryje gražiai pritapo ir suvalkiečių Magdalena Stankūnienė. Jos pažintis su Žemaičių muziejumi prasidėjo 1998 m., kai ji čia buvo surengusi savo grafikos ir batikos kūrinių parodą „Tolima žemė“. Šioje parodoje rodytus darbus autorė padovanavo muziejui, jie liko Žemaitijoje.

M. Stankūnienė laiminga, galedama dovanoti. Tuo pačiu ji suteikia džiaugsmo ir tiems, kuriems ji ką nors dovanuoja, o tokie atsitikimai įvyksta labai dažnai. Vilniaus paveikslų galerijoje vykusiame susitikime su dailininke Rietavo Oginskų kultūros istorijos muziejaus direktorius Vytas Rutkauskas pasakojo apie lemtingą susitikimą su M. Stankūnienė Plungėje, kaip tik jos parodos atidaryme Žemaičių muziejuje. Iš klausiusi istoriją apie kunigaikščių Oginskų kultūros sušvytėjimą Rietave ir barbarišką jos sunaikinimą, apžiūrėjusi restauruojamo būsimąjo muziejaus ir dvarvietės nuotraukas, dailininkė nedvejodama pritarė entuziastingiems Dailės muziejaus direktoriaus R. Budrio žodžiams, kad Rietavui reikia padėti. Netrukus, t.y., 2001 m. rudenį, muziejinių džiaugsmų Rietavą pasiekė daugiau kaip penkiasdešimtys M. Stankūnienės tapybos (ciklas „Medeinos sodai“), grafikos, batikos („Žemynos žemė“) darbų kolekcija. M. Stankūnienės Rietavo muziejui dovanotų darbų kataloge V. Rutkauskas rašo, kad pažintis su Magdalena ir jos dovanoti kūrinių buvo šviesus impulsas įgyvendinant muziejaus idėją.

Reikia pasakyti, jog daili-

Magdalena Stankūnienė prie dail. Vytauto Ciplijausko tapyto jos portreto. A.V. Škiudaitės nuotr.

ninkė muziejams ne tik dovanoja savo darbus, ji finansuoja ir jų persiuntimą iš JAV bei įreminimą.

Biržų krašto muziejuje saugoma trisdešimt įvairių laikotarpių M. Stankūnienės (tapybos, grafikos ir batikos) kūrinių. Dailininkė laiko garbe, kad jos kūrinių rado prieglobstį nuostabiuose Radvilų pilies rūmuose įsikūrusiame krašto muziejuje, kuris tapo svarbiu šiaurės Lietuvos krašto kultūros centru. 2003 m. čia buvo surengta dailininkės dovanotų darbų paroda, o šią vasarą buvo pristatytas ir tų darbų katalogas.

Kur tik nėra M. Stankūnienės darbų? Štai dailininkės pažintis su Molėtų krašto muziejumi prasidėjo 2003 m., kai Lietuva šventė Valstybės įkūrimo ir karaliaus Mindaugo karūnavimo 750-ąsias metines. Tuo metu Molėtų krašte, Dižiuose esančioje koplyčioje, vyko dailės tam kraštui M. Stankūnienės dovanotų tapybos (iš ciklo „Dykumų kaktusai“) ir batikos (ciklas „Žemynos žemė“) darbų paroda. Dailininkės iš Čikagos kūrinių yra ir Molėtų centre įsikūrusiame banko interjere. Čia eksponuojami raiziniai iš ciklo „Lietuvos kaimo moters darbai“.

Kaip išveivijos dailininkė, susiformavusią ne Lietuvos dailės tradicijoje, priima lietuviškos mokyklos atstovai? Štai menotyrininkė dr. Ingrida Korsakaitė M. Stankūnienės Biržams dovanotų darbų kataloge taip aptaria jos kūrybinę veiklą:

„Kilusi iš didelio Suvalkijos ūkio ir karo audrų nublokšta ir Vakarus, kūrybos pradžioje dailininkė piešė nostalgiskus lietuviško kaimo ir gamtos, kasdienių valstiečių darbų vaizdus (septintojo-aštuntojo dešimtmečio medžio ciklai „Metų laikai“, „Lietuvos kaimo moters darbai“). Jie negalėjo neįaudinti toli nuo Tėvynės atsiderusiu tautiečių, iš karto sulaukė teigiamo vertinimo spaudoje. Vėliau šių ciklų tematiką dailininkė plėtojo ir varijavo tapybos kūriniuose. Primityvistinė autorės maniera, meninės kalbos paprastumas ir nuoširdumas išskyrė ją iš kitų išveivijos dailininkų. Gyvendama modernioje civilizacijoje, ji puikiai išsaugojo vaikišką naivų ir giedrą požiūrį į archaiską žemdirbių gyvenimo sanklodą, tiesiogiai susijusią su gamtos ritmu.“

Atida konkrečiam aplinkos objektui, įvairių aplankytojų kraštų vietovaizdžio, architek-

tūros, gyventojų ypatumams pasižymi dailininkės grafikos ciklas „Išpūdziai iš kelionių“. Du spalvingi šio ciklo raiziniai „Kapis“ ir „Petrodvorecas“ (abu 1989) pateko į „Sėlos“ muziejų.

Ilgainiui M. Stankūnienė vis dažniau nutoldavo nuo tiesioginio tikrovės vaizdavimo, vis didesnę laisvę duodavo savo fantazijai. Keli iš Biržų muziejui dovanotų, 1981 m. sukurtų paveikslų – „Patrimpo gyvatė“, „Sūnų aivarai“, „Babilas“ – kaip tik atspindi šią dailininkės kūrybos kryptį. Pati mitologinė šių darbų tematika, įkvėpta fantastinio liudies pasaulėvaizdžio, senųjų animistinių tikėjimų, sakytum atėjo dailininkei rankas. Panašus ir kiek vėlesnis jos ciklas „Tautosakos deivės“, įsmeinanantis gamtos jėgas.

„Geriausiu M. B. Stankūnienės kūrinių patraukia dekoratyvumu, turtingais linijų ir spalvų ritmais. Naujas tokios meninės raiškos galimybes dailininkė surado imdamasi autorinės batikos technikos (ciklas „Tolima žemė“, 1995). Šia technika sukurtas ir ciklas „Žemės planeta“ (2002), sudarantis didžiąją „Sėlos“ muziejui dovanotų kūrinių dalį. Tai puošnūs, dinamiški ir spalvingi piešiniai, nemažą kvadratinio formato darbai. Vieni jų artėja prie abstrakcijos, kituose galima atpažinti augalinius motyvus, stilizuotų organinių formų pavidalus. Dailininkai ne kartą yra tapusie egzotiškas geles, tiksliai perteikdama įnoringas jų žiedų ir lapų linijas... Batikos darbuose autorė nutolsta nuo konkretios rūšinės augalų formos, tačiau ir čia juntamas tas pats žavėjimasis gamtos pasauliu, emocingas santykis su gyvatingu žemės žydėjimu, savitai įkūnytas įvairiuose M. B. Stankūnienės kūriniuose.“

Dekoratyviniai dailininkės batikos darbai puikiai dera prie architektūrinių erdvių, pakabinti ant sienų, nelyginant kilimai turtina interjerą.“ Vilniaus kultūrinės visuomenės susitikime su dail. M. B. Stankūnienė JAV LB Kultūros tarybos pirmininkė Marija Remienė kalbėjo: „Mes dailininkę Magdalena Stankūnienę gerai pažįstame, dabar su ja susipažino ir Lietuva.“

O Magdalena Stankūnienė, išklausiusi karštų padėkos už visokeriopą rėmimą žodžių, kuriuos jai tarė kultūrininkai iš įvairių Lietuvos vietų, besibai-giant susitikimui pasakė: „Turtai pranyks, o darbai liks“.

Tarp praeities ilgesio ir ateities lūkesčių

MONIKA BONČKUTĖ

„Čia tu turi pakeisti savo mąstyseną. Turi iš dalies pakeisti savo kultūrą. Esi priverstas keisti. Ne viską, žinoma, aš nesakau, jog turi tapti amerikiečiu. Tačiau turi keisti daug ir tai nelengva... Aš manau, kad mes dažnai dirbame sunkiau nei amerikiečiai, nes turime persukti daugybę barjerų. Kalbos barjerą, kultūros barjerą. Mes anksčiau niekada nebuvome girdėję apie kreditines korteles ar mokesčius. Turėjome viską išmokyti. Kai esi mažas berniukas, turi penkerius metus, kad galėtum išmokyti kalbos pagrindus. Kai esi imigrantas, neturi nė mėnesio. Atvažiuoji čia ir, jei nori išgyventi, turi pradėti kalbėti. Imigrantas neturi laiko...“

Manau, kad daugelis atvažiuojusių žmonių gali panirti į depresiją, jausti nuolatine įtampą. Žmonės, kurie anksčiau buvo linksmi, laimingi ar malonūs, gali tapti liūdni ir pikti, kiti gali net nusižudyti. Manau, kad daugelis imigrantų, gal 95 procentai, yra panirę į depresiją. Jie nesijaučia esą žmonėmis, mano, kad kiti yra geresni už juos, jie yra niekas... – lauzyta anglų kalba dalinosi mintimis Amerikos imigrantė kubietė Pilar Landa.

Jos atvykimo istorija, šalia kitų dvidešimties imigrantų pasakojimų, užrašyta naujai pasirodžiusioje Čikagos rašytojų, dainininko ir muziko, buvusio Amerikos nacionalinės visuomeninės televizijos dokumentinių filmų kūrėjo Jeff Libman knygoje *Imigrantų klasė: naujųjų Čikagos imigrantų sakinys istorijai* (An Immigrant Class: Oral Histories From Chicago's Newest Immigrants).

Išvydus knygos pavadinimą, mane suintrigavo pati tema. Neseniai į Čikagą atvykę imigrantai. Norėjosi nuėjus į knygos pristatymą išgirsti padrasinantių istorijų, susitikti panašius ir save. Buvo įdomu, kas privertė tokia tema domėtis amerikietį, parašiusį šią knygą. Juolab, jog esu ne kartą čia patyrusi, jog pokalbis apie tavo šaknis daugeliui amerikiečių yra pati nuobodžiausia tema. Dažnai po jo tau prikliaujama „užsieniečio“ etiketė ir esi padedamas į „ateiviai iš kitos planetos“ lentynėlę.

Pristatymas vyko Čikagos viešosios bibliotekos centrinių rūmų Rašytojų salėje.

Nesilankiusiems šiame pas-tate galiu pasakyti, jog jis įrengtas prabangiau nei daugelis Magnificent Mile parduotuvių, ir net nepalygintum su nutriušusiomis University of Chicago ar University of Illinois bibliotekomis. Bent tai gali paguosti beteisį imigrantą. Knygos autorius Jeff Libman pristatymą pradėjo pasakojimu apie savo kelionę į Indoneziją 1991 metais. Ten jam teko susitikti su vietnamiečių šeima, kuri 12 metų buvo išskirta karo ir politikos. Libman tapo šios šeimos jaudinančio susitikimo bei sėkmingos emigracijos į Jungtines Valstijas liudininku. Anot jo, tai pakeitė jo pasaulio matymą ir jo karjeros kryptį.

Daugiau nei prieš dešimtmetį Libman pradėjo dirbti su imigrantais ir pabėgėliais, 1992 metais jis tapo Tibeto pabėgėlių

perkeltimo projekto vadovu ir padėjo Amerikoje įsikurti daugiau nei šimtui šeimų iš Nepalo ir Indijos. 1994 metais Libman ėmė dėstyti anglų kalbą suaugusiems užsieniečiams visuomeninėje Harry S. Truman kolegijoje. Ši kolegija suteikia galimybę nemokamai mokytis anglų kalbos daugiau nei 20,000 atvykėlių per metus.

Truman kolegijoje gali sutikti studentus iš 144 šalių, kalbančius skirtingomis 110 gimtųjų kalbų. Čia pamatysi indų tradiciniu sariu besikalbančių su Vakarų Afrikos vyriškiu, vilkinčiu spalvingą „dašikis“, vidutinio amžiaus korėjiečių verslininkę bendraujančią su neseniai atvykusiu gvatemaliečiu, ar filologijos mokslų daktarą iš buvusios Sovietų Sąjungos, geriantį kavą su sudaniečiu. Jie visi čia mokosi anglų kalbos, kuri jiems antra, trečia ar net šešta užsienio kalba, ir neišvengiamai būtina, norit čia išlikti. Truman kolegija tapo antrais namais įvairiausių kultūrų atstovams, ir gali būti, jog tai margiausia etniniu požiūriu vieta ne tik Čikagoje, bet ir visoje Amerikoje.

Tačiau, kokios bebūtų skirtingos kultūros, visus imigrantus sieja panašios žmogiškos vertybės ir rūpesčiai. Prisotini vilties ir baimės. Praeities ilgesio ir ateities lūkesčių. Nesėkmų ir laimingų atsitiktinumų. Meilės šeimai ir noro turėti draugų. Turėti stabilumą ir galimybę įgyvendinti savo svajones. Imigrantų istorijos skirtingos nuo tų, kurie gimė Amerikoje. Tačiau pasakojimų ašis – tos pačios vertybės.

Knyga *Imigrantų klasė* – tai bandymas dokumentuoti dabartinių Čikagos imigrantų patirtis. Tai dvidešimt vieno studentų, lankiusio Truman kolegijoje anglų kalbos pamokas, istorijos. Jose imigrantai iš skirtingų šalių pasakoja savo svarbiausius gyvenimo momentus iki išvykimo; aplinkybes, nulemusias sprendimą vykti, pirmuosius išpūdzius atvykus ir savo identiteto paieškas. Vieni jų dalinasi savo buvusiomis svajonėmis ir patirtimi, susidūrus su netikėta sėkme. Laisve bei atrastomis galimybėmis. Kiti išreiškia savo nusivylimą ir nepasitenkinimą, skausmą ir apgailėstą. Čia sutiksime atvykusius legaliai ir nelegaliai; tuos, kurie atvyko pasitaikius proga, ir tuos, kuriuos čia atvedė meilė; tuos, kurie atvyko mokytis ar dirbti, ir tuos, kurie norėjo keliauti; bėgo nuo karo ar nuo skurdo; vieni ar su šeimomis; dėl savęs ar dėl savo vaikų.

Libman tikslas buvo išlaikyti kuo autentiškesnį tekstą, dažnai net netaisant kalbos klaidų. Todėl istorijas parašytos paprastais žodžiais, lauzyta kalba, beveik tiksliai taip, kaip jie kalbėjo interviu su autoriumi metu. Daugelis mūsų, kuriems neišvengiamai teko išmokyti bent vieną ar dvi užsienio kalbas, skaitydami šiuos tekstus galime dar tiksliau už amerikietį suvokti pasakojančio mintį, pagauti jo emocijas.

Kubietė Pilar Landa pasakojė: „Dirbau padavėja. Turėdavau pašildyti maistą, picą, ar pyragą, priimti užsakymą ir pinigų. Ir tai buvo labai sunku. Aš nemokėjau anglų kalbos... Blogiausia buvo, kai vienas vaikinys atėjęs kažko klausė ir aš negalėjau suprasti, apie ką jis kalba. Ir jis tada man pasakė: 'Gal galėtum surasti ką nors kas kalba angliškai?' Jis tai pasakė taip, lyg aš būčiau purvina. Aš neatsakiau, bet žiūrėjau į jį neapykantos kupinu žvilgsniu ir sau galvojau: Taip, aš nekalbu angliškai, tai tiesa, bet kiek užsienio kalbų tu moki? Kokį diplomą tu turi? Kas tu toks? Aš nekalbu angliškai, bet aš ne kvaila. Tik aš nieko nepasakiau, bet visą laiką žiūrėjau į jį, kol jis išėjo, duodama jam suprasti, ką aš jaučiu.“

Šia knyga Libman sakė norįs sulaikyti egzistuojančius imigrantų stereotipus, išskirti bendražmogiškas vertybes. Išmokyti klausytis. Tik stabtelėjus ir suklydus, galime atpažinti ir išmokyti gerbti bei vertinti mūsų skirtumus ir bendrumus. Tik taip galėsime įveikti baimę ir nepasitikėjimą, pasinaudoti Amerikos kultūrinio įvairialypiskumu, kaip didžiausia stiprybė, kurią suteikia imigracija.

Kalbant Libman, žvelgiu į auditoriją. Į susitikimą buvo atėjusi saulele amerikiečių – keli senyvo amžiaus vyrukai ir grupelė studentų. Studentės aktyviai uždavinėjo klausimus, daugiausia apie rašymo technines subtilybes, ir aktyviai „klausėsi“, t.y. kvatojosi iš juokingų ir, sakytum, labai liūdnų, autorius skaitomų istorijų. Būrelis imigrantų iš Truman kolegijos, greičiausiai sukvieisti dėstytojo, tyliai gūžsė palei sieną. Jų buvo salėje dauguma, bet pristatymo metu nepasitebėjau nė vienos šypsenos, negirdėjau nė vieno žodžio ar klausimo. Sunku spelioti – kiti tokia kultūra, baimė būti nesuprastam, skaudžios svetimšalio patirtys... Susitikimą vainikavo garbaus amžiaus amerikiečių klausimai apie Libman dėstomą kursą ir negalėjimas atsistebėti, jog imigrantai anglų kalbos mokomi už dyką...

Pristatydamas savo knygą, Jeff Libman sakė: „Imigrantus visada buvo žvelgiama su nepasitenkinimu ir panieka, tačiau po 2001 rugėjo 11 dienos visa tai sustiprėjo. (...) Tačiau šių įvykių šviesoje knyga tapo dar svarbesnė. Tikiau, jog skaitydami nie seniai atvykusių imigrantų pasakojimus, atpažinsime juose save, suvoksime, jog jų sunkumai ir viltys, yra mūsų – taip pat ir visų amerikiečių – sunkumai ir viltys“.

Netekome...

Atkelta iš 2 psl.

Dailininkas atgulė amžino poilsio Vilniuje, Antakalnio kapinių menininkų kalnelyje, šalia savo žmonos Anastazijos Mazeikaitės-Tamošaitienės, kurios palaikai buvo pargabenti iš Kanados ir perlaidoti 2002 m. Nors lietuvių dailės patriarchas išėjimas – didelė netektis Lietuvos kultūrai, tačiau jo nuveikti darbai mus įkvėpia puoselėti lietuvių tautinį mentalitetą, primena, kaip svarbu nepasimesti platiajame pasaulyje, neatsižadėti tautiškumo ir didžiulius gimus lietuvių.

Vilniaus dailės galerijoje vyko susitikimas su dailininke Magdalena B. Stankūnienė. Iš kairės: JAV LB Kultūros pirm. Marija Remienė, Lietuvos dailės muziejaus direktorius Romualdas Budrys, ir Marijampolės viršininko administracijos regioninės plėtros departamento vyr. specialistė kultūrai Danguolė Micutienė. A. Škiudaitės nuotr.

Leidiniai

Vingiuotais egzodo vaikų literatūros keliais

Egzodas – vienas skaudžiausių ir dramatiškiausių momentų ne tik lietuvių vaikų literatūros, bet ir visoje kultūros raidoje. Nuo seniausių laikų lietuvių literatūros istorija mena pavienių išeivių – Vinco Pietario, Andriaus Vištelio, Višteliausko, Jono Macio-Kėkšto, Kazio Genio (A. Dagilio), Antano Tulio ir kitų rašytojų vardus. Kita vertus, turbūt nėra nė vienos tautos, kuri nebūtų patyrusi skaudžios egzodo dalios. Pasak Kazio Bradūno, „literatūros istorijoje tai kone normalus reiškinys. Tik tas normalumas beveik visada yra išdava aplinkybių, kliudančių arba visai naikinantių įprastą literatūros vystymosi sąlygas“. Iš Lietuvos 1944 m., pasirinkę benamio lemtį, į laisvę nuo žmogaus egzistenciją varžančios bėprotybės masiškai pasitraukė dešimtys tūkstančių karo pabėgėlių. Teigiama, jog tarp jų buvo „neproporcingai daug inteligentų (...), vien lietuvių rašytojų draugijos narių pasitraukė apie 70 proc.“. Kartu su suaugusiais išvyko ir vaikai, galbūt ne taip dramatiškai suvokę esamą padėtį, bet daugiausia praradę – netekę galimybės augti ir dvasiškai bręsti savoje kultūrinėje aplinkoje. Pasak V. Aurylos, išeivijoje su tėvais atsikūrė 12,476 vaikai, kurie sudarė net 24 proc. visų Vakarų Europoje prisiglaudusių lietuvių.

Per literatūrą vaikas suvokia tautos egzistenciją, jos praeitį, dabartį ir net ateitį. Didėjanti socialistinio pasaulio konfrontacija su Vakaraais didino ir rašytojų pažintį skirtumais. Rašytojai, like Lietuvoje, prisitaikė prie to meto sąlygų, domėjosi kasdienybės aktualijomis ir stengėsi išgyventi taip, kaip jiems atrodė geriau, o esama situacija ištremtus už Lietuvos ribų vertė gilintis į universaliasias dvasines vertybes, stilizuoti vaizdus, ieškoti vaiko suvokimui įtaigių raškos būdų. Kita vertus, turėta ir utilitarinių tikslų. Vaikų literatūra tapo priemone mokyti vaikus lietuviškai kalbėti, skatinti ir mąstyti, išlaikyti tautinį savitumą.

Išeivijos vaikų literatūra gausi, įvairialypė ir išsibarsčiusi beveik po visą pasaulį: JAV, Kanada, Brazilija, Australija bei kitas šalis. Ją kūrė svetimame krašte atsikūrę žymūs rašytojai, įsitikinę, kad „žmogaus be tėvynės“ dalia tampa lemtimi, ir suvokę, kad jų gyvenimo prasme gali tapti literatūrinė kūryba, padėsianti toli nuo tėvynės padaryti tai, ko pati tauta okupacijos sąlygomis nebegalėjo: puoselėti tautos kultūrą, lietuvių žmogaus pasaulėjautą. Savo kūrybos tikslu jie laikė meno vertybę, kurios realizuojamos per tautines aspiracijas, teigimą.

Bendrą egzodo literatūros vaizdą galima susidaryti iš stambių knygų *Egzodo literatūros atstovai* (1989), *Egzodo rašytojai* (1994), *Lietuvių egzodo literatūra 1945–1990* (1997). Tuo tarpu egzodo vaikų literatūra, nors ir būdama bendrosios literatūros dalis, ilgą laiką buvo pamiršta sritis. Tik nedidelė dalis tekstų sovietiniais okupacijos metais pasiekė skaitytojus Lietuvoje, o svetur su-

brendę rašytojai lietuvių skaitytojams buvo visiškai nepažįstami. Kita vertus, net ir išeivijoje vaikų literatūrologija, matyt, nebuvo pirmiausia dalykas. Gražina Anyšaitė-Slavenienė straipsnyje „Lietuvių egzodo vaikų literatūros bruožai“ teigia, jog „išeivijos vaikų literatūra: rimto kritikų dėmesio nesusilaukė“. Egzodo vaikų literatūros kelias atgal į namus, į Lietuvą truko beveik penkis dešimt metų. Lietuvių skaitytojui egzodo literatūrą sugrąžino prof. V. Auryla. Jo sudaryta dviejų tomų antologija *Lietuvių egzodo vaikų ir jaunimo literatūra 1945–1990* – reikšmingas literatūrologinis darbas, įprasminantis skausmingą lietuvių vaikų literatūros tarpsnį. Ji radosi iš po kruopelytę sudėtingiausiomis sąlygomis rinktų medžiagos. Tyrinėjamai pradėti prieš ketvirtį amžiaus, kai sovietinė cenzūra negailestingai metė iš vaikų literatūros antologijų nepageidaujamus tekstus, o literatūrologinės studijose buvo vengiama net užsiminti apie pasitraukusius į Vakarus rašytojus. Egzodo vaikų prozai skiriamas pirmasis tomas. Antrajame antologijos tome pateikiami ryškiausi vaikų poezijos bei dramaturgijos kūriniai. Dviejuose tomuose telpa net 112-os autorių kūryba. Sudėtingiausia, matyt, buvo pasirinkti tekstus, nes, pasak paties sudarytojo, nelengva sutalpinti tai, ką per 45 metus tremtyje sukūrė žymiausi lietuvių vaikų rašytojai. Jų kūrinių turtingi vaizdų ir įvairių formų, pasiekę aukštą kūrybos viršūnę. Lietuvoje bibliotekų fonduose nelengva buvo rasti daugelio sovietiniais laikais uždraustų kūrinių, išsiaiškinti jų parašymo aplinkybes, rašytojų biografijos detales. V. Aurylai talkino išeivijos rašytojas Stasys Džiugas ir Lietuvių rašytojų draugijos pirmininkė Stasė Vanagaitė-Petersonienė, o egzodo vaikų literatūros raidos analizei pasitelktas G. Anyšaitės-Slavenienės straipsnis „Lietuvių egzodo vaikų literatūros bruožai“, kuriame išsamiai aptariama vaikų literatūros raida išeivijoje, minimi ryškiausi autoriai, analizuojama jų kūryba.

V. Auryla pateikia platų ir išsamų egzodo vaikų literatūros vaizdą. Pasirinkti tekstai rodo puikų sudarytojo literatūrinį išmanymą, kūrėjo įžvalgą bei menininko nuojautą. Svarbiausiu kriterijumi V. Auryla laikė meniskumą, gebėjimą „meno galia paveikti atitinkamo amžiaus skaitytojų dvasinį pasaulį, sukelti estetinius išpuolius“. Kita vertus, analizuojant sudėtingą egzodo literatūrą, ne visada tinka įprasti vertinimo kriterijai. Prof. V. Auryla teigia, jog „kai kurie kūriniai gal susilauktų aspresnės kritikos, jeigu kas vertintų vien meniniu požiūriu“. Egzodo vaikų literatūra kurta ypatingomis sąlygomis, siekiant išskirtinių tikslų, todėl šiuo atveju meniskumo kriterijus ne visada esti vienintelis ir objektyvus. Analizuojant egzodo vaikų literatūros menines intencijas, būtina atsižvelgti ir į lietuvių egzodo literatūros istorinį išskirtinumą. Kaip teigia V. Auryla, „ši antologija yra ir laikotarpio liudijimas, jo doku-

mentas“. Egzodo vaikų literatūra pirmiausia reikšminga kaip tam tikro tarpsnio, įsiliėjusio į bendrą lietuvių vaikų literatūros kontekstą, vaizdinys.

Tik nedaugelis autorių šių dienų skaitytojams jau yra pažįstami. Nepriklausomoje Lietuvoje išleisto Jono Minelgos, Leonardo Žitkevičiaus, Vytes Nemunelio, S. Džiugo, Jurgio Jankaus, Vytauto Tamulaičio, Liudo Dovydeno bei kitų autorių knygų. Tačiau daugelis antologijoje minimų kūrėjų – Viktorija Genytė-Smaižienė, Petras Pilka, Gražina Tulauskaitė, Albina Kasiubienė, Birutė Šlaute-Nalėnė ir kt. lietuvių skaitytojui nežinomi. Nepažįstama ir išeivijos dramaturgų kūryba, todėl pjesių tekstai ypač reikšmingi ne tik mokytojams, bet ir tiems, kurie domisi teatro menu, ieško originalių scenarijų. Tekstai antologijoje pasirinkti ne tik iš išleistų rinkinių, bet ir iš periodikos, vadovėlių, mokyimo priemonių, net rankraščių (Sofijos Jonynienės, P. Nato-Prano Zaranikos, Austės Pečiuraitės). Išeivijos antologijoje susitelkę ypač spalvinga seniai kūrusių, žinomų, tapusių vaikų literatūros klasikais ir visai nežinomų, bet įdomių, žavinių stiliaus individualumu, minties skvarbumu, autorių plejada.

Profesionaliai apmąstyta antologijos struktūra: epigrafi, turinys knygų pradžioje, sudarytojo žodis pirmajame tome ir pabaigos žodis – antrajame, išsami egzodo vaikų literatūros analizė. Kiekvieno rašytojo kūryba pristatoma trumpomis žiniomis apie autorių, paminimos svarbesnės gyvenimo datos, pateikiama įdomesnių biografijos faktų, nurodomi kūrinių, parašyti vaikams, ryškiausi kūrybos ypatumai, novacijos. Antologijos epigrafiškai pasirinkti ypač charakteringi tekstai: Petro Rimkūno eilėraštis „Našlaitėle“ bei Bernardo Brazdžionio-Vytės Nemunelio „Lietuvos vaikai“. Pastarajame pirmajame nihilistinėmis nuotakomis persmelktas eilėraštis „Platus pasaulis, maža vieta / Vaikams be tėviškos savos“ pabaigoje vis dėlto atsveria optimistinės intencijos: „Visi mes seserys ir broliai / Su meile tėviškos gilia“, atspindinčios platesnę egzodo laikotarpio jauseną. Šių tekstų gretinimas ryškina tėvynės praradimo metamorfozėmis grindžiamas sąsajas, kuriomis varijuojama beveik visų lietuvių egzodo vaikų rašytojų kūryboje. Esminiais tampa ištikimybės kalbai, kūrybai, tautai ar kultūrai motyvai.

V. Auryla yra įvardijęs egzodo vaikų literatūros tarpsnius: 1) greito grįžimo į tėvynę laukimas, trukęs nuo 1945 iki 1950 m.; 2) tautinio ir kalbos paveldo saugojimas egzodu adaptuojantis svetimoje šalyje (1950–1970 m.); 3) egzodo „etninės literatūros“ sampratos susiformavimas, apimantis 1970–1990 m. Antologijoje pateikti tekstai nuosekliai atspindintys šių tarpsnių literatūrinę charakteristiką. Išvietiniųjų asmenų stovyklose tvyrojusi laikinumo

iluzija lėmė, jog naujai kuriamai literatūra nepasizymėjo meninių formų įvairove, o įtvirtino ankstesnius kūrybinius atradimus. Tautinio išlikimo, doro lietuvių vaiko ugdymo nuotakos siejosi su gimtojo krašto, lietuvių etnokultūros vaizdavimo tradicijomis. Ši tarpsnį antologijoje iliustruoja romantinė jausena pažymėta Stepo Zobarsko, L. Dovydeno, Antano Vaičiuliaičio, brolių Jono ir Adolfo Mekų, Antano Giedriaus-Giedraičio, Petronėlės Orintaitės, Jono Kaupo, Pulgio Andriūšio kūryba. Pirmojo tarpsnio tekstai išsiskiria tėvynės poetizavimu, nostalgija, tikėjimu greitu sugrįžimu, angažuotu vaiko ugdymu sąmoningų lietuvių. Žlugusios grįžti į tėvynę viltys rašytojus vertia

pripažinti lietuvių vaiko nutautėjimo pradžią, tačiau vyresniosios kartos rašytojai nesusitais su mintimi, kad naujojo lietuvių vaiko pasaulis remiasi jau kita, kitame pasaulyje gimusio vaiko jausena, siejasi su kitokia gyvenimo samprata. Pagrindinė tendencija literatūroje vis dar išlieka patriotinių motyvų, tautinės savimonės diegimas, tik saviraiškos vis labiau ieškoma literatūrinis pasakos žanras. Pasirodė J. Jankaus *Senas kareivis Matutis*, *Po raganaus kirviu Juozo Švaisto-Balčiūno Petras Širvokas*, V. Tamulaičio *Svirplio muzikanto keليونės*. Legendos žanrą tobulina Vanda Vaitkevičienė-Frankienė, Stasė Vanagaitė-Petersonienė, Sonė Pipiraitė-Tomarienė ir kt. Trečiasis egzodo vaikų literatūros tarpsnis nuolėmtas nuostatos, jog egzodo vaikų literatūra taip ir nesuradavo savo skaitytojų. Lietuvių vaikas jau prastai šneka savo gimtąja kalba ir nebesąviti tuos, kas buvo svarbu tėvams ir seneliams.

Suvokę esamą padėtį iš vaikų literatūros traukiasi rašytojai – V. Tamulaitis, L. Dovydenas ir kt. Kita vertus, „toje knygų įvairovėje, ypač vyksančių socialinių, rasinių ir kitų procesų kontekste, imta pasigesti knygų apie vaikus, kurie skyrėsi nuo amerikietiškojo „standarto“ vaikų, buvo kitokie...“ Lietuvių egzodo vaikų literatūros vystymąsi ir savo raišką ima tie, kurie suvokia, kad vaikas, gimęs naujoje aplinkoje, jau nėra toks pat, kaip prieš keletą dešimtmečių. Pribrešta būtinybė vaizduoti herojų, gimusį svetimoje šalyje, turintį dvi tėvynes, dvi kalbas ir dvi kultūras. Ši idėja įprasminama modernesnėmis meninės raiškos priemonėmis G. Banatytes-Ivaškevičienės, A. Norimo-Mirono, K. S. Karpiaus, P. Alšeno, A. Gustaičio knygose. Dviejų kultūrų sintezė ryški ir J. Švabaitės-Gylienės, V. Vaitkevičienės-Frankienės, Danutės Brazytės-Bindokienės, Nijolės Jankutės-Užubalienės ir kt. kūryboje. Vis dėlto devintajame dešimtmetyje egzodo vaikų ir jaunimo literatūra ilgainiui nustoją egzistuoti. Svarbiausiu faktoriumi laikomas prasidėjęs laisvesnis bendravimas su Lietuva ir lengviau pasiekiamą literatūrą iš Lietuvos.

V. Auryla egzodo vaikų literatūros raidoje įžvelgia dar vieną įdomų aspektą – egzodo literatūros iš Lietuvos atsirašimą ir jį grindžia Aldonos Kandroskaitės kūrybos pavyzdžiu. *Pasakos ir padavimai iš Lietuvos*, negalėję būti išleisti Lietuvoje, pirmą kartą pasirodė JAV. Pastebėjus autorės išskirtinę jauseną gimtajai žemei, mitiniam pasaulėvaizdžiu, tiesai, laisvei, dabarties realijoms, V. Auryla antologijoje skaitytojams siūlo A. Kandroskaitės pasaką „Saulės marčios“.

Prof. V. Auryla neapsiriboja tik grožinės literatūros tekstais. Antrajame tome įdėtas Domo Velickos straipsnis apie Čikagos lietuvių vaikų teatrą, kuriame gvildenamos ne tik teatro problemos, bet ir platesni vaikų literatūros specifikos klausimai: vaiko ir vaikystės fenomenas, suaugusiųjų ir vaikų suvokimo skirtumai, jaunimo interesų skatinimas, vaikų kultūros degradacija, apskritai keliamos dvasinio, estetinio vaikų auklėjimo bei ugdymo problemos. Egzodo vaikų ir jaunimo literatūros tarpsnį dar išsamiau reprezentuoti ir literatūrologijos darbų sąvadas, atsisakius istorinė vaikų literatūros raida. Nemažai egzodo rašytojų ir literatūrologų įvairiai vertino vaikų literatūrą, skatino meninius šios literatūros pradus, išgyveno dėl dėmesio stokos, kėlė meno ir didaktikos santykio problemas, gilinosi į specifinius vaikų literatūros teorijos dalykus, klasifikacijos problemas, gvildeno meninės kalbos klausimus, domėjosi rašytojo kūrybine individualybe ir t.t. Egzodo vaikų literatūra buvo veikiamą kitų tautų moderniosios literatūros, kita vertus, buvo svarstomos egzodo vaikų literatūros integracijos į Lietuvos kultūrą galimybės. Šiomis ir kitomis egzodo vaikų literatūros problemomis domėjosi žinomi literatai: Vytautas Aleksandras Jonynas, Alė Rūta, Algirdas Titus Antanaitis, N. Jankutė, J. Jankus, Jonas Aistis, G. Slavenienė ir kt. Todėl prasmingiems vaikų literatūros tyrinėjimams dar turėtų atsirasti vietos. Juolab kad prof. V. Auryla yra prasiitaręs: medžiaga surinkta, tereikia ją susisteminti ir moksliškai sutvarkyti. Tada drąsiau teigtume, jog minėto laikotarpio literatūros vaizdas iš tiesų yra išsamus.

Stiprus V. Aurylos knygos *Lietuvių egzodo vaikų ir jaunimo literatūra: 1945–1990* vaizdinis išpuolis. Knygą malonu paimti ir rankas, ji gražiai, rūpestingai išleista, „papuosta“ iliustracijomis, perspausdintomis iš tų knygų, iš kurių imami tekstai, t.y. egzodo dailininkų iliustracijomis. Šiandien *Lietuvių egzodo vaikų ir jaunimo literatūros* antologija reikšminga ne tik čia, Lietuvoje, gyvenantiems vaikams, kurie susipažįsta su laikotarpiu, ilgą laiką neegzistavusiu tautos istorijos chronologijoje. Dar auga vaikų vaikai už šiandien jau laisvos Lietuvos ribų. Jiems taip pat turėtų rūpėti tėvų praeitis, jų kilmė bei dvasinė kultūra. Jie maža ką teišmano apie skausmingą savo tautos praeitį. Lietuviai, išvykę svetur ieškoti laimės, ne nesumastę, kad ir jų vaikai išgyvens tą patį, tik ne istorinių aplinkybių, o tėvų nulemtą dalį, ilgai niui taps vaikais be tėvynės, be savo kalbos, praeities ir tautinio dvasinio mentaliteto. Egzodo vaikų literatūros antologija svarbi ne tik kaip praeities reliktas, ji reikalinga ir ateities kartoms, „po svečias šalis šiandien pasklandančių tautiečių vaikams, kad neužmirštų brangiausių kilmės žodžių – Lietuva, lietuvis, lietuvių kalba“, –

lyg credo galiniame knygos viršelio puslapyje skamba prof. V. Aurylos žodžiai.

Lietuvių egzodo vaikų ir jaunimo literatūros 1945–1990 išleijimas į lietuvių vaikų literatūros istoriją yra svarbus kultūros įvykis, plečiantis vaikų kultūrai, savo kalbai ir literatūrai ženklas.

Loreta Žvironaitė

Ir abejojanti, ir žaisminga

Prieš šešerius metus Amerikoje tarp populiariausių knygų figūravo dainininkės-poetės Jewel A. Night Without Armour. Su malonumu skaitomi verlibrai apie meilę. Prie knygos populiarumo prisidėjo ne vien turinys, bet ir poetės brangakmeniškas vardas, ir nepaprastai gražus veidas viršelyje.

Maždaug panašiu viršeliu gali didžiulis ir dramaturgė-aktorė-poetė Daiva Čepauskaitė (g. 1967 m. Marijampolėje). Jos naujausią rinkinį *nereikia tikriausiai būtina* 2004 m. išleido LRS leidykla Vilniuje. Meilės ryšius gvildenančių kūrinių čia labai nedaug. Vyrauja platesnė, išmoningesnė tematika. Vis dėlto, jei esi vyras ir mėgsti poeziją, ilgai lyds poetės žvilgsnis ir veido grožis viršeliuose. Skaitydamas susidursi su grakščiu eiliavimu, išradingais tropais ir, kas ypatinga – su abejojančia psiche.

Bet visų pirmą apie grakštumą. Jis matomas ketureiluose ir verlibruose. Sklandi metrika ir smagus rimai nei kiek nenusileidžia nei Radauskui, nei Strielkūnui, nei T. Venclovai. Verta priminti: klasišinė poetika tebelieka įtaigi lietuviui skaitytojui, kad ir šios elegiškos, anapestais vilnijancios eilės:

*Kai žiūrėsi į mano akis, tu ten nieko nerasi,
nei atsakymų, jokio aiškumo,
nei ženklo tvėrėjo,
ten tik vienišiausia tauta ir
liūdniausioji rasė,
nebylių gentis ir aklųjų banda
ten praėjo*

Ar šis giesmingumas nepriemena „neornamentuotos generacijos“ poetų rimties? O štai posmas iš gan mįslingo eilėrašcio „Aitvaras“: *Ta moteris, išbalus ties vyšnia, / atspindi žiedo pilnatį. Žiūrėk! / Kauliuką drėgną gnauždama dulse, / ji krūpteli ir nuskrenda į priekį.* Iš motto citatų įsitikiname,

Pranas Visvydas

IV Lietuvių balso konkursas

Skelbiamas Lietuvos valstybės 15 metų nepriklausomybės atkūrimo sukakties proga DR. JONO ADOMAVIČIAUS finansuojamas literatūrinis prozos konkursas.

Skiriamos trys premijos

I-oji – 5,000 dol.,

II-oji – 3,000 dol.,

III-oji – 2,000 dol.

Tema kūrėjams: BRANGINKIME LIETUVIŲ TAUTOS DVASINES VERTYBES;

Mes didžiujamės tūkstančių metų istorija šimtmečiais kurta tautine kultūra.

Laikas: Paskutinė kūrinių išsiuntimo data oro paštu 2005 m. gruodžio 31 d. Prašome nelaukti gruodžio mėnesio ir kūrinius siųsti anksčiau.

Kūrinius siųsti: *Lietuvių balsas*, konkursas; 2624 West 71st Street, Chicago, IL 60629-3004, USA.

Teksto paruošimas: Konkursui siunčiamas kūriny turi būti ne mažiau 200 puslapių, parašytas spausdinimo mašinėle arba kompiuteriu, pasirašytas slaptyvardžiu. Slapyvardis turi būti užrašytas ant atskiro užklijuoto vokelio, į kurį reikia įdėti savo kortelę su vardu, pavarde, adresu, telefono ir fakso numeriu. Tik laimėjusio rašytojo vokas bus atidarytas. Nepremijuoti kūriniai negrąžinami.

Vertinimo komisija: Alfredas Gustius, Anatolijus Kairys, Bronius Raguotis, Stasė Petersonienė, Vytautas Volertas.

Premijų įteikimas: Lietuvių literatūros šventėje, Čikagoje, JAV.